Utószó

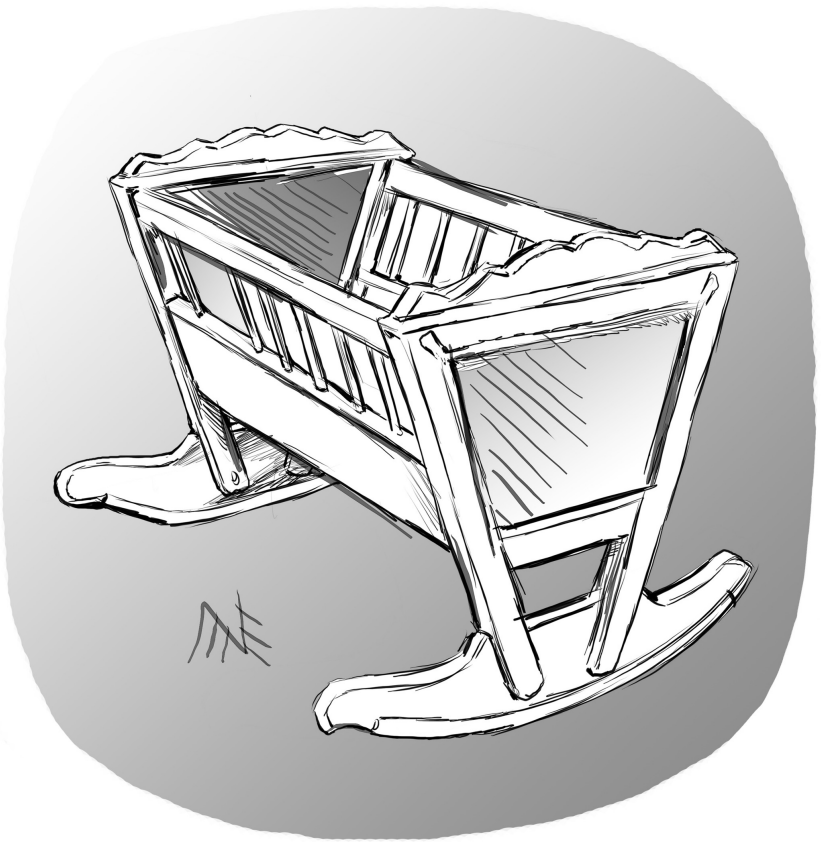

▪ *Tréfás al-dunai székely mesék, mondák, történetek*

Pétër László grafikusművész a Belgrád melletti Székelykevén (Skorenovac) született, nevelkedett, családos férfiként a délszláv háború idején települt át Magyarországra. Az elmúlt két évtized óta tartó távollét se idegenítette el övéitől, máig is az al-dunai bukovinai székely közösség hűséges gyermeke. Grafikai alkotótevékenységével, újságírói munkájával, s újabban könyvek írásával is arra törekszik, hogy mindent, amit emberileg lehetséges, megmentsen és közkinccsé tegyen az immár rohamosan felbomlóban lévő közössége emlékeiből. A *Vándorfecske hazatalál?* című nagyszerű könyvében népcsoportja történetét, XX. századi életét írta meg, archív fotókkal és saját grafikáival illusztrálta.

Új könyvében más formában, csupa-csupa rövid lélegzetű, csattanós történetben, a keserédes derű tükrében hozza elénk, közénk a három al-dunai falu: Székelykeve, Hertelendyfalva és Sándoregyháza népének jellegzetes figuráit. Mielőtt a kötet rövid bemutatására sort kerítenék, szükségesnek tartom az al-dunai székely népcsoport történetének felvázolását, hiszen a „hősök" gondolkodása, beszéde, minden cselekedete, térben és időben való mozgása, mind-mind ebben a „külön történelemben" gyökerezik.

E háromfalunyi közösségre méltán illik a népszerű *Székely himnusz* kifejezése: „maroknyi székely". Kik ők, és hogyan, mikor kerültek őseik, a Kárpátok öléből Bukovinába, majd onnan az Al-Duna mocsarai közé?

A bukovinai székelyek az egykori székely határőrvidék népéből, a székelyföldi Csíkszék és Háromszék, Udvarhelyszék falvaiból szakadtak ki a XVIII. században.

Mária Terézia uralkodása alatt, 1762-ben a bécsi haditanács az egykori határőrzők leszármazottaiból új, osztrák mintájú és osztrák érdekeket szolgáló határőrség szervezését kezdte meg Erdélyben. A szervezés erőszakosan, a székelyek ősi szabadságjogainak semmibevételével zajlott. A székelyek előbb nagy ellenállást tanúsítottak, majd 1763 decemberében nyílt lázadás tört ki. A felkelők egyik vezére Zöld Péter csíkdelnei plébános volt.

1764. január 6-án a felkelők Madéfalvára sereglettek, hogy vízkereszt elmúltával népgyűlést tartsanak, és próbáljanak megegyezni az osztrákokkal. Az osztrák katonaság éjszaka körülvette a falut, és hajnalban ágyútüzet zúdított az alvókra. A menekülők közül sokakat lekaszaboltak a megvadult katonák. Reggelre kétszáznál többen maradtak holtan a hóban.

Akik elfuthattak, fejvesztve menekültek át a Kárpátok hágóin Moldvába. A történelemnek ezt a véres epizódját madéfalvi veszedelemként vagy siculicidiumként, székelyöldöklésként emlegeti az utókor.

A megtorlástól való félelem kb. tízezer embert késztetett otthona elhagyására. A bujdosók elrejtőztek a moldvai magyarok falvaiban, de új falvakat is alapítottak. A vajdák mindig szívesen fogadták az újabb és újabb magyar és székely menekülteket. Megélhetést és védelmet biztosítottak számukra. A bujdosók lassan beépültek Moldva társadalmába.

1764 márciusában az udvar Hadik András grófot nevezte ki Erdély királyi biztosává, fő hadparancsnokává. Hadik András személyesen vizsgálta ki a lázadás körülményeit.

1774-ben az osztrákok megszerezték a porta hűbéresétől, a moldvai fejedelemtől a háborús események miatt feldúlt, szinte teljesen néptelen Bukovinát. Az új koronagyarmat benépesítésére telepeseket toboroztak. Románok, ukránok, lengyelek, zsidók, németek, csehek, szlovákok költöztek hamarosan a Szeret, a Moldva és a Szucsáva folyó termékeny völgyeibe.

A bécsi haditanács feje, Erdély helytartója, Hadik András gróf szorgalmazására papok és katonák indultak Moldvába, hogy a rejtőzködő székely bujdosókat felkutassák, és Bukovinába csalogassák.

A madéfalvi menekültek zöme már megállapodott Moldvában, és nem akart Bukovinába költözni. Kisebb csoportok azonban elindultak. 1776 és 1786 között összesen 2687 főt telepítettek le. A Bukovinába vándoroltak öt falut alapítottak: Istensegíts, Fogadjisten, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva neveket adták az új településeknek. A bukovinai magyarok zöme katolikus vallású volt, a Háromszékből származó néhányszáz református Andrásfalván telepedett le.

A hadmérnökök tervezte, nyílegyenes utcájú településeken hamarosan megindult az élet. Új, sajátos arculatú magyar etnikai csoport született: a bukovinai székelység.

A letelepülők családonként 18 fálcsa földet, kb. 36 holdnyi területet kaptak. A kezdeti időkben pénzt és adókedvezményt is biztosítottak számukra, hogy meggyökerezhessenek. A tartományt benépesítő sokféle náció között hamarosan kialakult a munkamegosztás. A németek közül kerültek ki az iparosok, a zsidók kereskedtek, a románok pásztorkodtak, a székelyek főként mezőgazdasággal foglalkoztak, s magas szintű kertészkedést folytattak. Az andrásfalviak a hadsereg számára lovakat tenyésztettek stb.

A telepítéskor kapott földterületek néhány évtized alatt az öröklési rend miatt elaprózódtak, s nem bírták eltartani a megszaporodott népességet. Sokan váltak földnélkülivé.

Akinek otthon nem volt biztosított a megélhetése, arra kényszerült, hogy a moldvai bojárok földjein keresse meg kenyerét. Már hét-nyolc esztendős kislányokat is elszegődtettek a szegény szülők „móduvázásra". Az idénymunkások távol az otthonuktól, nyomorúságos körülmények között, a „kálfák" irányítása alatt dolgoztak. A gyermekeket s a leányokat két hónapra, a férfiakat hat hónapra szerződtették.

1877-ben egy Bukovinából Budapestre elszármazott pap, László Mihály drámai hangú cikkben hívta fel a közvélemény figyelmét a Kárpátokon túlra került magyarok sanyarú helyzetére. Az írás nyomán a magyar kormány is felfigyelt az ügyre, és több bizottságot is kiküldött a helyzet felmérésére. Hamarosan nagy társadalmi összefogás alakult ki a székelyek megsegítésére, hogy az Al-Duna környékére, a Duna árterébe, a korábbi lakóik által elhagyott kincstári birtokokra telepítsék őket. Jókai Mór a *Hon* című újságjában gyűjtött pénzt az előfizetőitől a nagy terv megvalósításához. A Szent László Társulat is jelentős segítséget nyújtott. Odescalchi Artúr herceg állt a támogatók élére. A tervek szerint először csak 1000 férfit vittek volna az Al-Duna szabályozásának munkálataihoz, de azok nem hagyták el családjaikat. 1883 májusában 3520 bukovinai székely települt le Belgrád közelébe. Diadalmenetben vitték a hajók a „hazatérőket", útközben ki-kikötöttek a Tisza menti városokban, ahol megvendégelték, ünnepelték a „derék székelyeket". Minden állomáson újságírók hada lepte el a hajók fedélzetét, s lelkesen tudósítottak az eseményekről. Az út végén magyar címerrel díszített, fáklyákkal kivilágított töltéshez értek. Másnap a Duna menti mocsarak között találták magukat. Földbe vájt kunyhókban teleltek ki sokan. Végtelen nagy nehézségek árán építették fel falvaikat, megalapították Hertelendyfalvát (Vojlovica), Sándoregyházát (Ivanovo) és Székelykevét (Skorenovac). Sándoregyházán bolgárokkal, Hertelendyfalván németekkel és szlovákokkal, Székelykevén bánsági magyarokkal, németekkel és bolgárokkal éltek együtt. Székelykeve elődjét, Gyurgyovát (Đurđevo, végül Rádayfalva) egymásután kétszer elmosta az árvíz, új helyen kellett felépíteni. A természettel való küzdelem csak az egyik nehézség volt, amit el kellett szenvedniük. Az első világháború után mint ellenséges ország állampolgárai jogfosztottakká váltak, s csak a második világháború után rendeződött valamelyest a sorsuk. Magyar tannyelvű iskoláikban kiváló pedagógusok nevelték az ifjúságot, egyesületeket és hagyományőrző együtteseket alapítottak, amelyek napjainkban is működnek, és élénk kapcsolatokat ápolnak a dél-erdélyi és a magyarországi bukovinai székelyekkel. A Tito-érában számosan kivándoroltak Ausztráliába, Kanadába, Svédországba. A legutóbbi délszláv háború ismét sokakat menekülésre késztetett.

Az otthon maradottak őrzik ma is hűségesen bukovinai székely hagyományaikat, népszokásaikat. Ízes, gyönyörű beszédük, csavaros észjárásuk, jellegzetes humoruk még mindig a csíki székely gyökerekre emlékeztet. Természetesen a XIX–XX. században végbemenő gazdasági-politikai változások sokasága, a paraszti társadalom teljes átalakulása, miként másutt is, az ő hagyományaikban elvégezte romboló munkáját.

Népmesegyűjtők hamar felfedezték páratlanul gazdag mesekincsüket, és már néhány évvel a kitelepedést követően történtek körükben gyűjtések. 1887-ben Zsidó Domokos Hertelendyfalván, 1919-ben Berze Nagy János Sándoregyházán. Népdalaikat népzenekutatók gyűjtötték, elsősorban dr. Kiss Lajos, később Bodor Anikó. A három falu kincseiből az 1950-es évektől Penavin Olga és tanítványai végeztek gyűjtéseket évtizedeken át. Ez utóbbi gyűjtés meseanyaga 1984-ben, a kétkötetes *Jugoszláviai magyar népmesék*ben jelent meg. A nagy tudású mesemondók elmondásában szinte az összes népmeseműfaj megjelent a hősmesétől a tündérmesén át a trufákig. Mondák, legendák, anekdoták sokaságát rögzítették. A különböző időszakokban gyűjtő kutatók gyűjtéseit áttekintve mesemondó dinasztiák jelenlétét fedezhetjük fel. 1988-ban magam is gyűjtöttem egy kiváló mesemondó család negyedik generációját képviselő asszonytól, Erős Teréziától Hertelendyfalván.

A XX. század derekán még virágzó meseélet, a hagyományos mesemondás megszűnt az al-dunai magyar falvakban is. Újabban a hagyományőrző együttesek műsoraiban, mesemondó versenyeken olykor fellépnek, és nagy sikerrel szerepelnek egy hertelendyfalvi család nagy mesemondói tehetséggel megáldott tagjai, Lőcsei Antal és gyermekei. Úgy vélem, Pétër László könyvének zömmel újsütetű történetei ennek a közösségnek utolsó „őszi virágai".

*

Pétër László gyűjteménye nem módszeres néprajzi gyűjtés eredménye. Elmondása szerint a kötetben olvasható történeteket gyermekkora óta sokszor hallotta a családjában, a „székeliektől", a hertelendyektől, a sándoregyháziaktól. Most ezeket több évtized után visszaemlékezve leírta, megszerkesztette, kikerekítette. A kötet mindössze egyetlen valódi hiedelemmondát *(A boszorkány)* tartalmaz, viszont számos esetben megjelennek a hagyományból még jól ismert babonák *(A szarvas boszorkányok, A halálhozó kutya, a Szümölcsküldés, A bátorságpróba, A kerti ember stb.),* de jelen esetben már csak egy-egy tréfában, amelyben lelepleződnek. Két klasszikus rátótiáda szerepel a kötetben: *Az ivánovai templom centírozása* és *A mohaëvő tehen.*

A történetek legtöbbje a való életből merít. Szinte egy al-dunai panoptikum jelenik meg előttünk. A kisgyermektől az élettől búcsúzó öregekig sorban megjelennek lelki szemeink előtt – sokan név szerint is, olykor egyszeri emberként – az elmúlt évszázad „székeli" figurái: a kocsmázók, a mesterek a papok, a csőszök, a mozis, a szerelmesek és az immár a halálra készülők.

Különös beleérző képességgel, szeretettel és szánalommal rajzolja meg a szerző a *Gyermëk a holdban* című fejezet kis hőseit. Az elvesztett csecsemő *(Egészségedre, Mátéka!),* a mindig éhes, olykor lopni kényszerülő gyerekek *(A kerti ember),* a lázadozó kiskamaszok *(A székeli betyárok)* figuráit, a felnőttek ábrázolásában, szinte bárkik legyenek is a szereplők, megjelenik a szatirikus hangvétel és a minden sebet begyógyító vérbő humor.

A történetek sorát végül a „székëli aranyköpések" csokrával toldja meg a szerző.

Néhány szót a mű nyelvezetéről! Bár a szerző tökéletesen ismeri és használja népcsoportja archaikus tájnyelvét, nem autentikus székely nyelven írta meg történeteit. Kizárólag a párbeszédekben szólalnak meg ebben a dialektusban a szereplők. Felfedezhetjük egymás mellett a múlt századi magyar köznyelv kifejezéseit, a főiskolát végzett művészember mai irodalmi-köznyelvi szókincsének szavait, idegen jövevényszavak sokaságát, amelyek egyrészt a német szaknyelvből szűrődtek be az al-dunai magyarok beszédébe, másrészt a környező bolgár, szerb, német szomszédságtól átvett kölcsönszavak. Mindez így együtt nem zavaró, színes, kifejező, érdekes és érthető. A szerző a kötetet bőséges szószedettel, jegyzetekkel látta el, saját rajzaival illusztrálta. Szeretnivaló, kedves könyvvel gazdagodtunk!
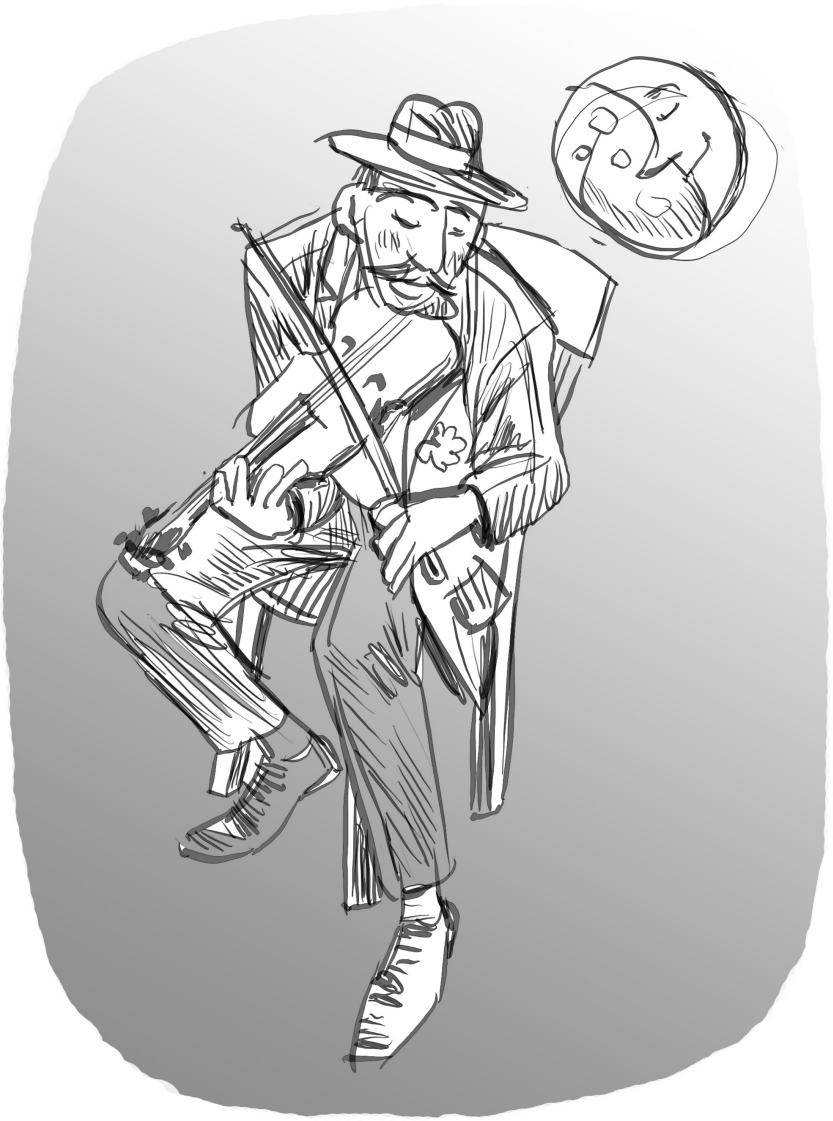
Kóka Rozália